

MĂSURILE ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

(II)

Falce (lat. *falx*, *cis*, coasă). Indică una dintre vechile forme de măsurare a suprafeței în Imperiul roman, echivalând cu suprafața de fîn cosită într-o zi; în țările române, a reprezentat o unitate de măsură a suprafețelor, egală cu aproximativ $1\frac{1}{2}$ hectare sau 3 pogoane. Împreună cu pogonul, falcea a marcat un sistem mai avansat de măsură decât cele empirice, pe „pământuri”, „ziua de arătură”, „ziua de coasă” etc., practicate în primele timpuri, decât măsuratul cu stînjenu și prăjina (pe trei sau mai multe laturi) și decât sistemul „stînjenului-masă”.

A fost utilizată, cu o frecvență diferită, în toate cele trei țări din spațiul carpato-dunărean; cea mai largă aplicare a falcei este înregistrată în Moldova, unde documentele * o menționează mai de timpuriu (28 mai 1470, D.I.R., A. XIV, XV, 1, p. 473, nr. 445) decât în Țara Românească (28 octombrie 1528, D.I.R., B, XVI, 2, p. 56, nr. 52). În Transilvania, falcea apare sporadic prin documentele sec. XIX. Măsurătoarea cu falcea s-a aplicat, la început, viilor și fînetelor; mai târziu, s-a extins și la pământurile arabile, la păduri și locuri de casă.

Documentele primelor timpuri nu aduc precizări cu privire la mărimea falcei. Spre sfîrșitul sec. XVIII, falcea moldovenească avea „80 de prăjini fâlcești”, iar la începutul sec. XIX, i se fixează suprafața la 320 de prăjini pătrate (80x4) sau 2 880 stînjeni pătrați (240x12). Această mărime este legiferată prin Reg. org. (1831) și reprezintă $14\,100,8028\text{ m}^2$ sau circa $1\frac{1}{2}$ ha.

* Colecțiile uzuale de documente folosite în această lucrare apar cu prescurtările următoare:

- D.I.R., A., pentru *Documente privind istoria României, Moldova*
- D.I.R., B., pentru *Documente privind istoria României, Țara Românească*
- D.I.R. C., pentru *Documente privind istoria României, Transilvania*
- D.R.H., A., pentru *Documenta Romaniae Historica, Moldova*
- D.R.H., B., pentru *Documenta Romaniae Historica, Țara Românească*
- D.R.H., C., pentru *Documenta Romaniae Historica, Transilvania*
- Doc. Ștefan, pentru M. Costăchescu, *Documente moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare*
- Sur. și izv., pentru Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade*, 25 vol., Iași, 1906.
- Uric., pentru T. Codrescu și Gh. Ghibănescu, *Uricariul*, 25 vol., Iași, 1852—1895, vol. I—III, ed. II, 1889, 1892.
- H., pentru *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I—XXI, București, 1875—1942.
- St. și doc., pentru N. Iorga, *Studii și documente*, 25 vol., București 1901—1913.

Foarte răspîndită și intrată în practica agrimensurii din Moldova, falcea s-a menținut și după introducerea sistemului metric modern, pînă la începutul sec. XX.

În Țara Românească, falcea n-a avut o răspîndire atît de mare ca în Moldova, a fost aplicată cu deosebire în măsurătorile din județele de munte și din Oltenia. Documentele o înregistrează în sec. XVI ca unitate de măsură pentru suprafețe mai mici de pămînt arabil, pentru livezi, fînețe, păduri, locuri de casă, mai rar pentru vii. Din sec. XVII posedăm date mai precise asupra mărimii falcii oltene: „o falce de loc în latu de 8 funii și în lung de 12 funii și funea de 12 coți...” (1 iunie 1665, în *Sur. și izv.*, VI, p. 97); deci falcea aceasta reprezenta 6 050 m². În general, falcea din Oltenia a marcat mărimi între 5 000 și 6 000 m², a fost aproximativ egală unui pogon (1/2 ha), prin urmare mult mai redusă decît falcea moldovenească. Falcea munteană dispărea la începutul sec. XIX cînd este înlocuită cu pogonul. În Transilvania, falcea era egală cu aceea din Oltenia (0,5755 ha).

Falcea și pogonul au constituit, pentru agrimensura țărilor române, un sistem practic, căruia nu i-au lipsit submultiplii: ferdela ($\frac{1}{4}$ f.), cezvirtea ($\frac{1}{74}$ f), ciricul ($\frac{1}{4}$ f), litra ($\frac{1}{4}$ pogon), cinzeaca sau ciocanul ($\frac{1}{8}$ pogon) și dramul ($\frac{1}{400}$ pogon).

Ferdelă, felderiu, fertal, firtă, firtai, hirtă (germ. *Viertel*, sfert). A desemnat: 1) O unitate de măsură a suprafeței; 2) o unitate de măsură a capacității; 3) un instrument de măsurat capacitatea. A fost adoptat de Țara Românească și Moldova din Transilvania.

Ca măsură a suprafețelor, ferdela este cunoscută în Țara Românească din sec. XV (4 oct. 1453, D.R.H., B. I, p. 194, nr. 111), cu deosebire în județele de munte, fiind utilizată împreună cu pogonul, al cărui submultiplu a fost ($\frac{1}{4}$). Moldova a folosit, la măsuratul viitor tot din sec. XV, o ferdelă avînd aproximativ mărimea ferdelei din Țara Românească.

O întrebuintare mai întinsă a avut ferdela ca măsură a capacității. În Transilvania, a reprezentat unitatea de calcul și instrumentul cel mai răspîndit pentru măsuratul cerealelor, fructelor și altor produse uscate. Mărimea ferdelei ardelen (quartal) a fost teoretic de $\frac{1}{4}$ dintr-o găleată (cîblă). Totuși, sînt semnalate variații de mărime: f. săsească (22—23 l), f. ardeleană (25,40 l) apoi: f. de o jumătate găleată și f. de un sfert (sec. XVII). Transilvania a folosit, de asemenea, și o f. sub 22 l, mai ales în relațiile cu Țara Românească. După introducerea sistemului metric zecimal, f. ardeleană a rămas în practica măsurătorilor, însă cu o capacitate de 20 l, egală cu dublu decalitru. În Țara Românească, f. ca măsură de capacitate apare mai tîrziu (sec. XVI) și este folosită numai în județele de munte, iar de la începutul sec. XIX numai în Oltenia. Mărimea ei a fost egală cu a obrocului mic, adică de circa 37 l.

Un echivalent al f. ardelen de capacitate trebuie considerat în Moldova pătrarul (quartalul transilvan), cu o întrebuintare sporadică și limitată la regiunea Bacăului (sec. XVIII). v. găleată; obroc.

Font, funt (germ. *Pfund*), unitate de măsură ponderală reprezentînd circa 0,5 kg, sau $\frac{1}{100}$ dintr-o majă. Foarte răspîndit în Transilvania, f. n-a

avut o mărime stabilă și n-a fost uniform aplicat în toată țara. În sec. XVI—XVIII, s-au folosit concomitent un f. de Transilvania (636,955 gr) și unul de Buda (498,87 gr); mai târziu, circulă, în același spațiu, un f. de Viena (560,06 gr.) și unul de vamă (0,5 kg).

F. este sinonim cu litra.

Funie (lat. *funis*) 1. Frînghie de măsurat pămîntul; 2. partea de moșie aparținînd moștenitorilor unui autor comun. Ca instrument de măsurat, f. figurează în cele mai vechi documente din spațiul carpato-dunărean. Un document maghiar de limbă latină o menționează în 1336; pentru Țara Românească indicăm un înscris în limba slavă din 1445 (7 aug. 1445, D.R.H., B.I, p. 174, nr. 99), iar pentru Moldova, actul unei măsurători din 1497: „Și-au făcut fune de 20 stînjeni...” (15 mart. 1497, *Sur. și izv.* XVIII, p. 166). F. nu era o unitate de măsură, ci un instrument, a cărui dimensiune varia de la un sat la altul, după tradiția locală și necesitățile practice. De aceea, în toate documentele privind măsurătorile cu f., găsim specificată mărimea sa în stînjeni, pași sau palme, unități de măsură a lungimii: „20 de funii și funia pe 30 stînjeni” (8 ian. 1568, D.I.R., B. XVI, 3, p. 268, nr. 308).

În Țara Românească au existat f. de 12, 15, 16, 20, 25, 30, 40 și chiar 100 de stînjeni, ceea ce, în sistemul metric modern, reprezintă dimensiuni între 20—200 m. Moldova a cunoscut, de asemenea, o mare varietate de f., avînd lungimi de 10, 15, 16, 20, 22, 24, 25, 30, 33, 45 și 60 de stînjeni (20—120 m).

Operația măsurătorii cu f. s-a numit tragere cu f. sau funire: „am funit ocina și o am ales...” (17 iun. 1623, *ibid.*, B. XVII, 4, p. 293, nr. 310). Se măsurau („hotărau” și „alegeau”) cu f. toate suprafețele de pămînt: cîmp, vie, pădure.

A doua accepție a funiei întîlnită frecvent în documentele țărilor românești este aceea de parte devălmașe din moșia unui ascendent comun: „i-am vîndut partea mea de moșie din Murgeși, însă din funiia Stoicăi și a lui Nedelco...” (10 sept. 1591, *ibid.*, B. XVI, 6, p. 19, nr. 22).

Noțiunea, mai complexă, a f. — lot succesoral — și-a luat numele de la instrumentul de măsurat, procedeu lingvistic uzitat în constituirea nomenclaturii medievale. Coproprietarii unei f. s-au numit cetași ori, mai rar, funași: „nici au fost funaș cu el, nici nimic...” (13 oct. 1591, *ib.*, B. XVI, 6, p. 22, nr. 26).

Giumătate, măsură de capacitate pentru vin și miere, sinonimă cu polobocul, utilizată în Moldova încă din sec. XVI. G. avea o capacitate apropiată, dacă nu chiar egală, cu a polobocului, adică de circa 80—100 vedre (în sec. XVII).

v. poloboc.

Holdă, termen sinonim cu iugăr, a desemnat aceeași unitate de măsură a suprafeței. S-a folosit în agrimensura empirică: „Și mi-au dat și pămîntul schimb, 3 oholde (sic)” (4 iunie 1700, *St. și doc.*, X, p. 324).

v. iugăr.

Iugăr (lat. *iugerum*), unitate de măsură a suprafețelor, reprezentînd inițial suprafața de pămînt arată de doi boi într-o zi (ca și pogonul). A fost folosit în Transilvania încă din sec. XIV. Mărimea i. a variat: cel roman a

fost echivalent cu 0,252 ha, cel din Tripartitul de Verbőczi (sec. XVI), cu 7 166 m², iar cel de sub ocupația austriacă cu 1.600 stj. pătrați, sau 0,5755 ha. Concomitent cu acesta din urmă, s-a mai folosit și i. unguresc de 1.200 stj. pătrați sau 0,4366 ha. I. s-a menținut în practica măsurătorilor ardeleni și după 1875, data introducerii sistemului metric modern.

v. stinjen.

Lat de palmă, măsură empirică pentru lungimile mici, egală cu $\frac{1}{3}$ dintr-o palmă (cca. 0,082 m). Este menționată în documentele sec. XVIII și XIX pe întreaga suprafață a celor trei țări românești.

v. palmă.

Litră (neogr. *litra*), măsură de suprafață și greutate, reprezentând $\frac{1}{4}$ dintr-un pogon sau dintr-o oca. L. ca unitate de măsură a suprafeței a avut o scurtă întrebuințare în sec. XIX, restrînsă la unele județe din Oltenia (Vâlcea, Gorj).

v. oca ; pogon.

Maja (mag. mázsa, cîntar). A desemnat, la început, o unitate de măsură ponderală, echivalentă cu 50 sau 100 kg. (1 car), apoi și darea asupra bunurilor măsurate cu ea. În Ungaria, documentele din sec. XIV numesc m. „un car mare încărcat” (20 iulie 1312 *D.I.R.*, C. XV, 1, p. 202, nr. 166). Din două documente, provenind de la Mircea cel Bătrîn și Dan II, rezultă că, în perioada respectivă, m. muntenească reprezenta două care : este vorba de vama plătită la exportul peștelui prin Brăila, care era „de un car cu pește XVIII dinari” — în primul act (25 aug. 1413, H., XV, 1, p. 8—10, nr. 10) — și „de una masa ‘o maja’ piscis XXXVI denarios” — în al doilea (10 nov. 1423, *ibid.*, p. 13, nr. 15). Mai târziu, pînă la 1876, termenul a devenit sinonim cu cîntarul (centenarius) și a reprezentat 100 funzi, circa 48 kg (A. Bartal, *Glossarium*).

M. a fost împrumutată din Transilvania de Țara Românească în sec. XIV (1374, *D.I.R.*, B., XIII—XV, p. 27, nr. 20), de Moldova în sec. XV (25 nov. 1440, Costăchescu, *Doc. Ștefan*, II, p. 77), cu sensul și mărimea carului. Tot din Transilvania s-a împrumutat, probabil, și m. de 50 kg. Aceasta din urmă este înregistrată în documente mai târziu : „s-au stricat două clopote, unul de 161 și altul de 300 font, adică de 3 maj” (16 iulie 1827, *St. și doc.*, XIII, p. 142).

Greutatea m. a variat după regiuni și timpuri. Dintr-un document din 1730, rezultă că ar fi existat și o m. inferioară celor două menționate : documentul în cauză vorbește, într-adevăr, de un sac cu lînă care „a tras māj 4” (*St. și doc.* XII, p. 33). În sprijinul acestei variante minore a m. ar veni și faptul că ea a servit și la măsurarea cantităților mici de ceară (Iorga, *Istoria în chipuri*, p. 294).

M. apare inițial mai frecvent ca unitate de măsură a cerii ; numeroase sînt documentele muntene care menționează m. de ceară : astfel, un act din 1431 fixează vama „la o majă de ceară, 12 ducati” (1424—1431, *D.R.H.*, B. I, p. 109, nr. 55) ; *ibid.* p. 108, nr. 54). Nu mult mai târziu, întîlnim m. și ca unitate de măsură a peștelui : în 1422, Dan II confirmă un așezămînt vamal al lui Mircea cel Bătrîn, în care se menționează „maja de morun”, iar în 1496 Radu cel Mare dăruia „obroc sfintei mănăstiri de fiecare an (...) și

ite o majă de morun și câte o majă de crap..." (1 aug. 1496, *ibid.*, p. 436, r. 268). Documente târzii atestă folosirea acestei unități ponderale și pentru alte produse : lână, sare, fier etc.

Pe lângă primul sens, de unitate de măsură, termenul a primit, prin mutație semantică, și semnificația de dare. Cu această funcție, el apare în documentele de privilegii, alături de alte dări : „și slobod de bir și de (...) și de xru domnesc și de majă și de toate slujbele" (11 iunie 1616, *D.I.R.*, B., VII, 3, p. 28, nr. 22). În această accepție de dare în natură, m. este sinonimă cu măjăritul.

Diversele unități de măsură, între care și m., nu au fost integrate într-un sistem metrologic legal. Ca și mulțimea de monede cu circulație pe piața comercială a țărilor române, greutatea au reprezentat totuși un sistem consuetudinar cvasioficializat, fiind recunoscut de visterie în raporturile sale comerciale și fiscale cu locuitorii. Numai în a doua jumătate a sec. XIX (1881), când ara noastră adoptă sistemul metric internațional, aceste vechi unități de măsură încep să iasă din circuitul economic. Totuși, în mediul rural, m. s-a menținut încă multă vreme, cu deosebire la măsuratul peștelui.

Mertic (mag. *mérték*, măsură) desemnează :

1. o măsură de capacitate ; 2. danie anuală (rentă viageră) ; 3. rație de întreținere ; 4. dijmă, oim.

1. Cu sensul de măsură, m. este subînțeles în denumirea unor dări, care se livrau în natură. Astfel, în actele domnești de scutiri, întâlnim adeseori, printre alte dajdii, și m. : „să fie iertați acești boieri de cerit și de vama tirului (...), de mertice (...) și de alte dajdii" (25 aug. 1469, *D.R.H.*, B.I, p. 229, nr. 135 ; 23 febr. 1626, *ibid.* XXI, p. 34, nr. 21).

2. Ca danie anuală, m. este sinonim cu obrocul pe care, cu timpul, îl înlocuiește. Era și el o rentă viageră, livrată anual în natură, în bani și în natură, sau numai în bani : „am dăruit sfintei mănăstiri (...) mertic de vin din înăriciul Rîmnicului de Olt (...) câte 200 vedre de vin..." (10 nov. 1497, *ibid.* I, p. 457, nr. 280) ; „să ia mertic în fiecare an (...) câte 3000 aspri (31 an. 1500, *ibid.* I, p. 488, nr. 298).

3. M. — rație de întreținere — este menționat în documente tot sub forma unor livrări, lunare sau anuale : „și să am mertic pe fiecare an o găleată și jumătate de grâu..." (24 mart. 1495, *ibid.*, I, p. 412, nr. 252) ; sau sub forma rației zilnice în alimente — pentru oșteni și slujbași — și în nutreț — pentru hrana vitelor.

4. Așa cum reiese din numeroasele acte de scutire, m. denumea și unele dijme în natură. Am menționat sub nr. 1 două documente ; adăugăm și actul de scutire din 1626 : „să fie în pace și iertat de bir (...) de miere, de ceară (...), de maja de fîn și de mertice (...) și de toate slujbele și dajdiile câte sînt peste un" (15 iunie 1626, *ibid.* XXI, p. 183, nr. 90). Tot aici trebuie înregistrat și m. (oimul) morarilor, cota reținută din făină drept plată a măcinatului.

M. s-a menținut în limbajul satelor numai cu sensurile de măsură, rație pentru hrana vitelor și oim al morarilor.

v. obroc.

Merță, mierță (v. sl. *měra*, măsură; cf. bg. *meru*, *merku*; rus. *merica*, mag. *merce*). Măsură de capacitate a cerealelor, cunoscută în toate cele trei țări românești. A avut o largă circulație în Moldova.

O primă mențiune în documentele moldovene poartă data de 25 nov 1599 (*D.I.R.*, A., XVI, 3, p. 408—409, nr. 499).

Capacitatea m. moldovenești a variat, în sec. XVI și XVII; într-o însemnare din sec. XVII, reprezintă $1/10$ dintr-o dimirle; într-alta, 16 ocale. În sec. XVIII, raportul apare răsturnat: m. reprezintă 10 dimirlii. Schimbarea s-a operat sub domnia lui Dumitrașco Cantacuzino (1685) și a fost menținută prin așezământul lui Grigore III Ghica din 1776. În această a doua perioadă m. moldovenească a rămas egală cu 10 dimirlii, adică de 110 sau 120 ocale (197,12 l și resp. 215,04 l).

Transilvania a folosit ca unitate de măsură a cerealelor, între altele, o m. (vica) de capacitate mai redusă decât cea moldovenească: această măsură reprezenta un submultiplu al cîblei ($1/2$, $1/3$, $1/4$, $1/8$ dintr-o cîblă, în termen moderni, circa 22,5 l sau 22—25 kg). M. (vica) ardeleană este menționată în documentele țării încă din sec. XVI (1556).

În Țara Românească, m. este semnalată sporadic — în sec. XVII și XVIII — numai în cîteva județe (Buzău, Gorj, Teleorman) și a fost, probabil, egală cu ferdela, obrocul mic sau banița.

v. obroc.

Milă (lat. *milla*, o mie, 1 000 de pași), unitate de măsură pentru distanțe mari, de proveniență romană, folosită încă din sec. XIV în Transilvania. Mărimea m. transilvănene a fost, în sec. XVI, de 12—13 km, în sec. XVII de 15 km, în sec. XVIII de 11,13 km, iar în sec. XIX de 8,3536 km.

v. pas.

Obol (v. gr. *obolos*, bară). A desemnat în Elada atît o unitate ponderală, cît și una monetară. Inițial, s-a prezentat sub forma unei bare de fier (= $1/6$ dintr-o drahmă); mai tîrziu, a luat forma unei monede, bătută din aur, argint, aramă sau bronz.

În spațiul românesc, este semnalat, prin sec. XIV, un o. de argint, emis în Ungaria (anul 1324), avînd o greutate medie de 0,25 g (greutatea teoretică de 0,485 g), cu titlul de 800‰ și valoarea de $1/2$ dinar, sau $1/4$ creițar, sau 1 fenigi, sau un ban muntean. A circulat, ca monedă divizionară, în Țara Românească și în Transilvania. Tot în Transilvania, a mai circulat un o. d'argint, de 0,30 g., cu titlul de 500‰, emis între 1538—1753.

Obroc, oboroc (rus. *obrock*, dijmă). A însemnat:

1. danie anuală; 2. vas, măsură de capacitate; 3. rație în natură; 4. oim, vamă, dajdie, rentă feudală; 5. ascunzătoare.

1. Cele mai vechi documente românești atribuie o. sensul de danie cu caracter perpetuu, efectuată în rate anuale, deci o formă de rentă viageră „am dăruit obroc sfintei mănăstiri pe fiecare an (...) 12 găleți domnești (...) cîte 1 000 de aspri — statornic” (1 aug. 1496, *D.R.H.*, B, I, p. 436, nr. 268). În 1466 Ștefan cel Mare dăruia m-rii Pobrata „un obroc veșnic (...) pe fiecare an de la noi cîte 10 buți de vin...” (Panaiteșcu, *Urme*, p. 169). Ca danie anuală, o. se făcea în natură, în natură și bani, ori numai în bani (20 mai 1381 *D.R.H.*, B., I, p. 27, nr. 9; 1 aug. 1496, *ibid*, p. 436, nr. 268; 22 mart. 1497

ibid., p. 446, nr. 273). M-rile străine, care au beneficiat permanent de generozitatea domnilor, primeau o. în bani: „obroc 205 lei din goştina de oi a Bălăteştilor“ (20 sept. 1715, *H. XIV*, 1, p. 765, nr. 758; 1487—1492, *D.R.H.*, B., I, p. 325, nr. 202).

2. Ca unitate de măsură a capacităţii, o. este menţionat în documentele muntene din sec. XVI şi XVII. În 1517, Neagoe Basarab dăruieşte m-rii Glavacioc, între altele, „pe fiecare an câte 260 obroace de grâu din găleţile ohabnice...“ (30 iul. 1512 *D.I.R.*, B. XVI, 1, p. 85, nr. 82); în secolul următor întâlnim alte menţiuni similare: „20 de obroace dă mei“ (6 dec. 1659, *Sur. izv.*, p. 222); „35 obroace mei au arătat Vladul că au cumpărat cu bani“ (18 mai 1693, *St. şi doc.*, XIV, p. 25). Vasul numit o. era confecţionat din scoartă de tei şi avea două mărimi: „vel obroc“ şi „mali obroc“, deci o. mare şi o. mic: „Plaşa Berbului Bărsăscul vel oboroace 360; Oteşani, adus întâi mali oboroace 29...“ (1716, *St. şi doc.* XIV, p. 15). O. mic şi mare, menţionate în secolul XVIII, erau de 22 ocale (37,356 l) şi, respectiv, 44 ocale (74,712 l.). În Oltenia au existat o. de 66 ocale (112,068 l.).

În Moldova o. — măsură de capacitate — este întrebuinţat mai rar şi mai târziu (sec. XVIII).

O. dispăre din documentele muntene în sec. XIX, fiind înlocuit — ca unitate şi instrument de măsură — cu baniţa.

3. Un al treilea sens al o. este acela de tain, raţie cuvenită fie ostaşilor, fie altor slujbaşi ori figuri alese. Astfel, Vasile Lupu, în surghiun la hanul tătarilor, primeşte de la acesta un o. pentru întreţinere: „şi acolo şedzînd pre obrocul de la hanul în cetatea Ghiuzlăului câteva luni...“ (Miron Costin, *Opere*, I, p. 169).

4. Tot o. se numea şi oimul, dreptul cuvenit morarului din măciniş. Prin aceeaşi mutaţie semantică, s-au desemnat cu termenul de o. — după unitatea de măsură în care se calculau — unele venituri domneşti în natură: slugerul mare era „ispravnic pe toate obroacele ce să dau la cuhnele domneşti“, jicnicerul mare „pre toate obroacele de pîne ce să dau la Curtea domnului“. Mai târziu, aceste dări s-au numit şi mertice. Sub forma de rentă în natură, o. se apropie de sensul original al termenului rusesc, care a desemnat, în primul rînd, dijma plătită de ţărani stăpînilor moşiei (Uşakov).

5. În sfîrşit, termenul o. apare şi în expresii ca: „a pune sub obroc“, „a ţine sub obroc“, care s-au păstrat în mediul sătesc pînă în zilele noastre: „să adune toată lumina din lume ca supt obroc să o vîre“. (Grecianu. *Brîncoveanu*, p. 241).

Termenul o. cu sensurile de măsură, danie, raţie de întreţinere şi oim, a fost, de la o vreme, dublat şi, pînă la urmă, înlocuit, în Ţara Românească, prin cuvîntul mertic, de origine maghiară. Disparaţia o. din limba vie a Ţării Româneşti n-a fost însă totală; el s-a menţinut, integrat în expresii ca cele de mai sus. În Moldova, o. s-a păstrat, la sate, şi cu sensul de măsură.

Oca (tc. oka, de la ar. *Ukia*), unitate de măsură pentru capacităţi (lichide şi solide) şi pentru greutatea; iniţial, o măsură de 400 drahme („dramuri“)

Documentele muntene o menţionează încă din prima jumătate a secolului XVII, mai ales ca măsură de greutate pentru ceară (22 mai 1626, *D.R.H.*, B. XXI, p. 139, nr. 73). O întrebuinţare frecventă a avut şi în măsurarea

lichidelor (1815, *Uric*, IV, p. 202) ; mai târziu, o. intervine ca unitate de măsură și pentru cereale, când apare integrată într-un sistem din care făceau parte chila și banița.

Mărimea o. — măsură de capacitate — a fost, în Țara Românească pentru materii uscate, de 1,698 l și pentru lichide, de 1,288 l. În Moldova, o. pentru lichide era de 1,520 l.

Submultiplii o. au fost nominal aceiași în Țara Românească și Moldova difereau însă ca mărime : litra ($\frac{1}{4}$ dintr-o o. = 0,322 l, resp. 0,3801), cinzeaca ($\frac{1}{8}$ = 0,161 l), ciocanul ($\frac{1}{16}$ = 0,081 l) și dramul ($\frac{1}{400}$ = 0,0032 l resp. 0,0038 l). Ca multiplu, pentru măsurarea lichidelor, s-a utilizat vadră de 10 (*Uric*, IV, p. 202) sau de 12 o. (1751, H. I, S. 1, p. 608, nr. 882).

O. — instrument de măsurat — era confecționată, în Țara Românească din aramă și tinichea, iar în Moldova din tablă („her alb”) și din alamă. Organele centrale fixau capacitatea unității de măsură, se îngrijeau de confecționarea instrumentelor-etalon și dispuneau distribuirea lor în țară.

Transilvania n-a utilizat o. decît în relațiile cu țările de dincoace de Carpați (22 mart. 1754, *St. și doc.* XII, p. 68). Sistemul de măsuri constituit de o. și submultiplii ei a continuat să se aplice în mediul rural și după introducerea sistemului metric modern în a doua jumătate a secolului XIX.

Palma (lat. *palma*), unitate de măsură a lungimii, tot atît de veche ca pasul și avînd aceeași origine romană ; a fost egală cu aproximativ distanța dintre extremitatea degetului mare și a degetului mic al palmei larg deschise. A servit la măsurătorile de dimensiuni reduse, cu deosebire în mediul urban.

Împreună cu pasul, degetul și linia, p. a făcut parte din sistemul stînjienului, reprezentînd $\frac{1}{8}$ dintr-un stînjen, adică 0,2458 m în Țara Românească și 0,2787 m în Moldova. În secolul XIX (1855) sistemul stînjienului fiind organizat după principiul zecimal, p. a devenit a zecea parte dintr-un stînjen. Palma — instrument de măsurat era confecționată, în Țara Românească, din șipci de lemn (sec. XVIII), iar în Moldova din fier (sec. XIX).

Pas (lat. *passus*), veche măsură de lungime, egală cu aproximativ distanța dintre picioarele unui om mijlociu în timpul mersului. Folosit de romani și apoi de toate popoarele europene, p. este menționat în documentele românești la începutul secolului XVI. Desigur, în spațiul carpato-dunărean, măsurarea cu p. a fost practică din perioada anterioară întemeierii statelor românești. A servit, îndeosebi, la măsuratul pămîntului. Lungimea p. a variat în timp și spațiu. Odată cu organizarea sistemului legal al stînjenului (= 2 m), în sec. XVII mărimea p. s-a stabilizat : în Țara Românească, la 4 palme (pasul mic 0,9832) și 6 palme (pasul mare, 1,4748 m), în Moldova, la 6 palme (1,6725 m). P. a fost scos din nomenclatorul legal al măsurătorilor românești odată cu introducerea sistemului metric modern.

Pămînt, pămînturi, o măsură empirică a terenurilor arabile în Moldova reprezentînd suprafața ce se putea ara într-o zi. P. era atribuit gospodăriilor în țarina satului și se determina prin lățime, rareori și prin lungime ; avea mărimi diferite (15, 18, 20 sau 22 pași lățime). Lățimea cea mai răpîndită era de 20 pași. Importanța economică a satelor se aprecia statistic prin numărul de p. : existau sate cu 120 pămînturi (satul Năstureni) și altele cu 938

(satul Ruginoasa). Gospodarii puteau stăpîni în țarina satului unul sau mai multe pămînturi.

Un document din 1486 menționează p. și în Țara Românească: „și iar lui Dobromir cu frații săi să le fie 1 pămînt...” (13 iun. 1486, *D.R.H.*, B. I, p. 319, nr. 198). Date suplimentare lipsesc.

Picior (lat. *petiolus*, picior), măsură de lungime egală cu $1/6$ dintr-un stînjien (0,316 m) și folosită în Transilvania. S-a mai numit *urmă*, *șuh* sau *talpă*.

Pintă (ital. *pinta* = 1,30—1,50 l), măsură de capacitate pentru lichide, folosită în Transilvania, egală cu 3,394 l; submultiplu al cîblei ($1/8$). În regiunea Abrudului, s-a mai numit și *măsură*.

Plug, unitate mare de măsură a suprafețelor, reprezentînd în sec. XVI, 150 iugăre (107,490 ha). Măsuratul cu p. a fost practicat în Transilvania încă din secolul XIII; dimensiunile lui, de-a lungul timpului, n-au putut fi însă determinate precis.

Podul mîinii, varianta lexicală a latului de palmă (v. termenul).

Pogon (v. sl. *pogoniti*, a mîna), unitate de măsură a suprafeței, echivalînd cu $1/2$ ha sau 5 012 m², a desemnat, la început, suprafața de pămînt arată cu boii într-o zi. A fost utilizat, cu deosebire, în Țara Românească, unde documentele îl înregistrează încă din secolul XV: „și o vie în Tîrgoviște, 2 pogoane, pe care a cumpărat-o jupan Neag” (10 sept. 1493, *D.R.H.*, B. I, p. 397, nr. 244) Măsuratul în p. s-a aplicat viilor (8 ian 1655, Iorga, *D.C.I.R.*, V, p. 198), mai puțin pădurilor, iar din secolul XIX, și pămîntului arabil (25 mart. 1799, *St. și doc.*, V, p. 103). În Moldova, p. este semnalat mai tîrziu (2 dec. 1549, *D.I.R.*, A. XVI, 1, p. 586, nr. 528) și numai în sudul țării (Odobești). P. a avut, ca toate măsurile medievale, mărimi variabile după loc și timp. În Țara Românească, documentele menționează (sec. XVII), un p. de 576 stînjieni pătrați, altul de 330 stj. pătr. etc. În perioada Reg. organic, existau trei variante de p.: p. mare de 1296 stj. pătr. (5012 m²), p. mijlociu de 784 stj. pătr. (3032 m²) și p. mic de 729 stj. pătr. (5012 m²). Toate aceste variante au continuat să se aplice și după Reg. org. (1831), care a legalizat p. mare. În Moldova, s-au practicat, de asemenea, măsurători în p. de mărimi diferite: în secolul XVIII, mărimea p. s-a fixat la 144 prăjini pătrate, iar în secolul XIX au existat un p. de 216 prăjini pătrate (1944 stj. pătr.) și altul de 1296 stj. pătr. egal cu cel din Țara Românească (5012 m²).

P. a avut ca submultiplii *ferdela*, *cezvirta* și *ciricul*, reprezentînd fiecare cîte $1/4$ din mărimea sa; apoi, prăjina pogonească ($1/24$ p) și prăjina patrată ($1/144$ p. mare).

Poloboc, *boloboc* (rus, polubočka, jumătate de butoi), unitate variabilă și instrument de măsură a lichidelor, utilizat, cu deosebire, în Moldova. P. a fost menționat prima dată în documentele secolului XVII. Capacitatea egală, în principiu, cu $1/2$ dintr-o bute. A servit la măsuratul vinului și al mierii, uneori și al peștelui, situație în care devenea măsură de greutate.

Poștă (lat. med. *posta*, pentru *poșta*, de la *ponere*). A însemnat:

1. stație în general, apoi stație de cai de schimb (conac);
2. distanța între două asemenea stații;
3. administrația însărcinată cu transportul scrisorilor și persoanelor.

Documentele Țării Românești înregistrează termenul către sfârșitul secolului XVIII (16 iul. 1795, Urechia, *Ist. rom.*, VI, p. 705), documentele ardeleni îl menționează încă din sec. XVI (15 aug. 1553, *H*, II, 5, p. 146, nr. 59). În primele mențiuni ale țărilor românești, p. apare cu sensul de serviciu, administrație a transporturilor. Distanța între două stații de p. a variat, în țările europene, între 8 și 20 km, drum parcurs cu caii în 4—6 ceasuri. Serviciul p. a fost, în țările românești, un monopol al domnului (1 oct. 1624, *H*, XV, 2 p. 944, nr. 1822); mai târziu, reprezentanțele diplomatice din țară au primi privilegiul de a-și organiza servicii de p. proprii. Exploatarea serviciului de p. s-a făcut fie direct, fie prin arendare la licitație.

Povară (sl. *tovar*, cf. ceh. *tovar*; pol. *towar*, marfă). A desemnat greutatea mărfii încărcată pe un cal. P. a servit la determinarea greutății unui număr variat de mărfuri: brânză, icre, pește, porumb, lână, aba, blănuri, bumbac, cafea etc. Este menționată în cele mai vechi documente vamale privind comerțul dintre Țara Românească și Transilvania sau în actele de danie (9 ian. 1445, *D.R.H.*, B. I, p. 167, nr. 96). Greutatea unei p. a variat, în Țara Românească, între 110 și 125 ocale (140 și 159 kg). Brașovenii au acceptat aceeași măsură, de 108 kg. În Moldova, p. a fost utilizată mai rar; puținele mențiuni existente indică o greutate superioară celei din Țara Românească (în sec. XVIII cca 181 kg).

Prăjină (cf. bulg. *prazina*; ceh. *pružina*), unitate și instrument de măsură a lungimilor și suprafeței în Țara Românească și Moldova. Primele mențiuni documentare în Țara Românească datează din a doua jumătate a secolului XV (1570); în Moldova, este semnalată în prima jumătate a secolului XVI (1537). Mărimea p. muntene a variat între 2—3 stinjeni (2—4 palme); prin Reg. org. este legalizată p. de 3 stj. (24 palme) care, în termenii sistemului metric, reprezintă 5,886 m. P. moldoveană, deși formal tot de 3 stj., a avut o lungime superioară celei muntene, fapt explicabil prin mărimea diferită a stj. din Moldova (2,23 m), deci, în termeni actuali, p. moldoveană a fost egală cu 6,69 m. În afară de această p. oficială, au mai circulat în Moldova și p. particulare de mărimi variind între 12—24 palme și cu aplicație restrânsă. Instrumentu de măsurat numit p. a fost confecționat, la început, dintr-o nuia sau stinghie mai târziu, dintr-o p. marcată la capete cu pecetea domnească.

P. a servit și la măsuratul suprafețelor: înainte de Reg. organic, este menționată, în Țara Românească, p. pătrată de patru stinjeni pătrați (2×2 stj), echivalând 7,8480 m²; după Reg. org. p. pătrată a fost de 9 stj. pătrați (3×3 stj), adică de 17,6985 m². Tot în prima jumătate a sec. XIX, a circulat și p. pogonească de 54 stj. pătrați (3×18 stj), ceea ce reprezintă 208,82 m².

În Moldova a existat p. falcească, pe care o menționează din 1839 o arată ca fiind de 36 stj. pătrați.

Introducerea sistemului metric modern n-a eliminat complet p. din practica măsurătorilor rurale.

Pumn, măsură empirică pentru lungimile mici, reprezentând cca 2/3 dintr-o palmă (aproximativ 0,130 m în Țara Românească și 0,110 în Transilvania). Apare ca multiplu al palmei în documentele de la sfârșitul secolului XVIII și din secolul XIX.

Șchioapă (lat. *cloppus* și *excloppus*, șchiop), măsură de lungime, reprezentând distanța dintre extremitatea degetului mare și a arătătorului, larg deschise. Deși documentele muntene și moldovene menționează o ș. „domnească”, nu i s-a putut stabili lungimea exactă; s-ar părea că a fost egală cu $\frac{2}{3}$ dintr-o palmă (0,180 m — 0,195 m). În Transilvania este menționată mai târziu (sec. XIX) o ș. de cca 0,20 m.

Stîngen (lat. *extendere*; ital. *stendere, stensione*), una din cele mai vechi unități de măsură din țările române, reprezentând aproximativ 2 m. Termenul pare a fi — după B. P. Hașdeu — de origine latină, trecut prin limbile slave (v. sl. *senžini*, a întinde brațul), de unde a revenit în limba română. Ca unitate metrologică, s. este prezent — cu mici deosebiri de mărime — pe arie europeană: în Franța (*toise* = 1,949 m), în Italia (*tesa* = 1,992 m), în Austria (*Klafter* = 1,896 m), în Rusia (*sajen* = 2,154 m) etc. În Transilvania este atestat documentar, prin secolul XIV, sub numele de *orgis*, iar de la 1514, de *ulna*, avînd mărimea de 2,88 m („stîngenul nemțesc”). Documentele din Țara Românească înregistrează s. ca măsură a suprafeței și lungimii în secolul XVI (mai 1526, *D.I.R.*, B. XVI, 2, p. 6, nr. 7), iar cele moldovenești, la începutul secolului XVII (2 sept. 1612, *Sur, și izv.*, XXIV, p. 103). Dată fiind largă lui răspîndire, s. a constituit, la început, etalonul de fapt, mai târziu, etalonul legal al unui sistem metrologic de oarecare stabilitate. În Țara Românească, prima reglementare legală (către 1679) a mărimii s. se datorește lui Șerban Cantacuzino, care-l fixează în arhitectura m-rii Cotroceni, ctitoria sa: coloanele porticului sînt de cîte un s. (1,962 m). Un stîngen-etalon impune și Const. Brîncoveanu (2 m), variantă care a avut o circulație mai restrînsă decît „stîngenul lui Șerban Vodă”. Moldova n-a cunoscut o reglementare legală a s. deși documentele pomeneșc un s. domnesc („opt palme domnești”), care a circulat concomitent cu s. „prost”, dimensionat în „palme de om de mijloc”, mărimea acestuia variînd după ținuturi și chiar localități. S. moldovenesc a prezentat deci variații mai pronunțate decît cel muntean, ajungînd pînă la diferența de $\frac{1}{2}$ m; de asemenea, a fost, în general, mai mare decît cel din Țara Românească (2,23 m în sec. XIX).

Modelele diverse de s. au fost, la început, marcate pe pereții sau crestate pe birnele bisericilor; mai târziu, Vistieria s-a îngrijit să confecționeze s. din lemn sau din fier, care, în secolul XIX, se încredințau judecătorilor: erau „stîngenii pecetluiți”, adică ștampilați de autoritatea centrală.

Submultipli s. au fost: palma ($\frac{1}{8}$ dintr-un s), palmacul sau degetul ($\frac{1}{8}$ dintr-o palmă) și linia ($\frac{1}{12}$ dintr-un deget); ca multiplu a avut prăjina. După 1855 s-a adoptat, și pentru sistemul metrologic al s., principiul zecimal, astfel încît submultipli lui au devenit: 10 palme, 100 degete și 1 000 linii. S. s-a menținut în practica măsurătorilor de lungime și suprafață și după introducerea sistemului metric modern.

Stog, unitate empirică de măsură a volumului păioaselor și fînului. Folosit cu deosebire în Moldova, s. a avut dimensiuni diferite în timp: documentele semnalează, pentru fîn, s. de 12 stj. împrejur și „trei în sus” (sec. XVIII), de 15 stj. împrejur și de trei „peste cap” (prima jumătate a sec. XIX), sau de 9 stj. împrejur și 8 „peste cap” (sec. XIX), ceea ce echivalează cu 18 și respectiv 16 m.

S. a fost cunoscut și în Transilvania, unde prezintă aceeași variabilitate de dimensiuni : 14,50 stj. lungime \times 3 lățime \times 2,30 înălțime (sec. XVI) sau 6 stj. lungime \times 2 lățime \times 2 înălțime.

Talpă, v. *picior*, *urmă*.

Țină (lat. *tina*, vas pentru vin), măsură de capacitate pentru lichide, folosită în Transilvania. Mărimea t. a variat după regiuni, între 1 și 4 vedre, cea mai răspândită fiind t. de o vadră.

Tol. (germ. *Zoll*), măsură de proveniență austriacă reprezentând 1/60 dintr-un stinjen (0,0316 m). A fost introdus în Transilvania odată cu incorporarea ei la imperiul austriac. În Țara Românească și Moldova, ț. a cunoscut o scurtă aplicare (sec. XIX) în lucrările de construcții.

Vadră (v. sl. *vedro*, găleată), unitate și instrument de măsură a lichidelor. A circulat în toate țările vecine de limbă slavă și în Ungaria (veder, vödör) ; țările române l-au împrumutat de la slavi, odată cu instrumentul de măsurat. Cele mai vechi mențiuni despre v. apar în documentele Țării Românești (16 sept. 1440, *D.R.H.*, B. I, p. 158, nr. 91) ; în Moldova, v. este semnalată cu două secole mai târziu (11 dec. 1682, *Sur. și izv.*, V, p. 328).

A servit la măsuratul vinului, mierei, păcurei. Mărimea v. a fost oarecum stabilă — zece ocale și ocaua 400 dramuri (Urechia, *Ist. rom.*, II, p. 241), echivalentă cu 12,88 l în Țara Românească și 15,20 l în Moldova. Legalizarea acestei capacități se datorește, în Țara Românească, lui Const. Brâncoveanu ; acte domnești repetate de-a lungul secolului XVIII i-au fixat, și în Moldova, aceeași capacitate formală, de 10 ocale moldovenești (resp. 15,20 l). În Oltenia, pe lângă v. domnească, a mai circulat o v. de 12 ocale, v. mare, în secolul XVII, iar în Moldova, o „măsură a țării” (1751, *H.*, I, S. 1, p. 608, nr. 882).

Vadra — instrument era confecționată din lemn, cu cercuri de lemn, sau din aramă, aceasta din urmă servind și ca etalon. Capacitatea ei era garantată de domnie prin pecetluire.

În Transilvania măsura corespunzătoare v. a circulat sub denumiri și mărimi diverse — *hidria*, *feria*, *urna* — încă din secolul XI. *Hidria* denumită și v. ar fi echivalat, în sec. XVI, cu 10,8 l, iar în sec. XVIII cu 11,57 l ; *feria*, nume dat v. în sec. XVIII și XIX, a avut aceeași mărime ca hidria, 10,8 și 10,1 l, după 1875, în sfârșit, *urna* — a treia denumire a v. ardelen —, provenită din urna romană (12,96 l), a fost identică celorlalte două. În relațiile comerciale cu Țara Românească, orașele ardelen au făcut uz de v. românească, deosebită ca mărime de cea ungurească (8/10 din prima). Ca și în Țara Românească, v. ardeleană era construită din doage de lemn strânse în cercuri de fier. V. ca unitate de măsură a vinului s-a menținut în practica țărilor române și după introducerea sistemului metric modern.

BIBLIOGRAFIE

Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958 ; reeditare, Buc., 1965, 2 vol. ; I. Ghica și D. A. Sturdza, *Măsuri și greutăți* ; C. C. Giurescu, *Istoricul pescuitului și al pisciculturii în România*, I, București, 1964 ; R. Greceanu, *Viața*

lui Constantin Brîncoveanu, ed. St. Greceanu; N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, I—III, București, 1905—1906; Episcopul Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, București, 1874—1875; D. Mioc și N. Stoicescu, *Măsurile medievale de greutate în Țara Românească. Instrumente de măsurat capacitatea și greutatea*, în „Studii”, XVII, 1964 nr. 1 pp. 87—105; P. P. Panaitescu, V. Costăchel și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957; P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale*; Șt. Pop, *Măsurile metrice*, Blaj, 1875; N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971 (cu bibliografia completă); Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, 14 vol., București, 1891—1900; Ant. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapesta, 1901; D. N. Ușakov, *Tolkovyi slovar...* (Slovar etimologic al limbii ruse), Moscova, 1935—1940.

ALEXANDRU CONSTANTINESCU